

УДК 001.18

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ МОТИВИ У ТВОРАХ ДЖОНАТАНА СВІФТА. АНАЛОГІЇ.

В. В. Білецький

Реферат. У статті автор аналізує відомий широкому загалу твір Джонатана Свіфта, виділяючи яскраві соціально-філософські тези мислителя. Особлива увага при цьому приділяється свіфтівській критиці соціальних негараздів, яка цілком доречно стосовно сучасного, зокрема українського суспільства.

Ключові слова: Джонатан Свіфт, соціально-філософські погляди, державне управління, оптимальна внутрішньодержавна політика, система державного виховання, портрет державця, біологічні детермінанти особистості, деградація особистості, масова покора.

Постановка проблеми і стан її дослідження. Попередня наша робота [1] була присвячена першому етапу соціально-філософського дослідження творчого надбання Джонатана Свіфта, а саме творові «Казка ваганів» — саме такий переклад назви твору «A Tale of a Tub» нам видається найбільш адекватним. У статті було проілюстровано, що Джонатан Свіфт може бути надзвичайно цікавим для сучасних дослідників соціальної філософії та історії філософії. Було також показано, що твори цього автора, який, на жаль, не часто позиціонується як філософ, містять актуальні і гостро оформлені критичні соціально-філософські, протосоціологічні тези, висновки з яких цілком «на часі» і є актуальними для сьогодення. При цьому ми висловлюємо не лише власну opiniю, але й констатуємо думку сучасних аналітиків про брак глибоких дослідницьких праць щодо свіфтівської творчості на пострадянському просторі [2].

Продовжуючи аналіз творчого доробку цього непересічного англо-ірландського мислителя, сатирика та публіциста, у цій статті ми зосередимося на більш відомому творі Дж. Свіфта «Пригоди Гуллівера», повна назва якого «Мандрівки у деякі віддалені країни світу у чотирьох частинах: твір Лемюеля Гуллівера, спочатку хірурга, а згодом капітана декількох кораблів». При цьому ми не боїмося шокувати читача вибором саме цього твору, який не часто є об'єктом філософського дослідження і радше розглядається як кумедна казка з елементами політичної сатири.

Відстоюючи місце «Пригод Гуллівера» як філософського твору, ми, по-перше, зазначимо, що жанр вигаданих пригод є цілком типовим в історії філософії. Його використовували Т. Морр, Т. Кампанелла, Сірано де Бержерак, Ф. Ніцше, близькі до соціальної філософії та наукової футурології А. і Б. Стругацькі, Р. Хайнлайн та інші автори. По-друге, суто «казками» можна вважати лише версії цього твору, адаптовані для дітей та юнацтва: ці версії значно спрощені, скорочені, стиснуті і менше шокують читача, бо позбавлені їдкої іронії, цинічної мізантропії і сатиричного пафосу. Зазначимо також, що традиція написання і перевидання десятків таких «адаптацій» сягає принаймні позаминулого сторіччя [3; 4].

Мета статті — дослідження соціально-філософських поглядів Джонатана Свіфта на прикладі його твору «Мандрівки... Лемюеля Гуллівера» з акцентом на критиці соціальних негараздів і паралелях зі станом сучасного пострадянського, зокрема українського, суспільства.

Виклад основного матеріалу. Базовий текст перекладу «Пригод» Джонатана Свіфта, який ми будемо розглядати [5], дійсно містить велику кількість прикладів соціально-політичної сатири, безліч моральних настанов, агресивну і категоричну аналітику доцільного державного ладу, що властиво для філософських робіт на кшталт «Утопії», «Міста Сонця» чи «Похвалі Глупоті». Усвідомлюючи, що науковими критеріями структурування матеріалу даної статті повинні б стати безпосередні виокремлені нами теми свіфтівської критики (політологічні, соціально-філософські, етичні тощо), ми, віддаючи шану авторові «Пригод...», будемо слідувати його логіці і викладати наш матеріал згідно чотирьох глав аналізованого твору. Це буде зручніше принаймні з точки зору подання ілюстративних цитат тексту, з яким, ми сподіваємося, знайома більшість освічених людей. Проте пошук невикривленого перекладу тексту може зайняти певний час.

Цікаві для сучасного аналітика моменти зустрічаються вже у своєрідній «Передмові» — «Листі капітана Гуллівера до свого родича Річарда Сімпсона». Тут головний герой вперше шокує читача власною мізантропією, яку згодом детально обстоює, доводячи до максимуму у останній частині твору. Монархи тут прямо називаються звичайними приматами («*yahoo*»), народ держави — «стадом». За таких умов (коли примат керує стадом) вже не є дивними розчарування героя у відсутності законності, системи виховання молоді, національного просвітництва. Натомість констатується партійне інтриганство, невігластво і несправедливість суддів, нечесність і зажерливість чиновників, безчестя, брехливість, відсутність чеснот і здорового глузду у жінок тощо.

Членом такого соціально-політичного стану герой твору бути категорично не бажає і прагне дочекатися введення державної політики заохочень розумності, обізнаності, стверджуючи, що на виховання влади і народу достатньо невеликого часу (семи місяців). Проте наприкінці такого вступу герой розчаровується у власних планах реформувати «породу», роблячи висновок про практично непереборну звичку всіх людей до лицемірства та брехливості. Далі Джонатан Свіфт розвиває тези про апріорну спотвореність суспільства за умов нерозумного управління ним.

У першій частині тетралогії, а саме у третій її главі, автор алегорично показує сутність «справжніх заслуг» високих державних посадовців, які зводяться лише до вміння якнайкраще «розважити імператорську величність». Відтак, коли відкривається вакансія на посаду міністра etc, державний апарат перетворюється на «танці на канаті», змагання «перестрибати» суперників, «крутнутися через власну голову» або повзати перед правителем. При цьому державець не висуває до кандидатів вимог ані щодо їх «широкої освіченості», ані до досвіду і компетентності, ані до організаторських умінь. Зрозуміло, що за такого підходу до вибору високопосадовців серед останніх часті «падіння» і «нешасні випадки». Але зрештою серед оточення найвищої особи не залишається нікого, хто б не продемонстрував такі «вміння».

У главі шостій після розлогих міркувань, які можуть становити інтерес для аналітика з філософії права, Свіфт наводить цікаву думку про те, що держава повинна всіляко, наприклад, матеріально, заохочувати правослухняну поведінку громадян. Крім цього обстоюється необхідність системи обов'язкового і уніфікованого суспільного виховання, принаймні в урбанізованому суспільстві. Ним повинні займатися фахівці, бо біологічні батьки у своєму впливові на нащадків часто-густо бувають далекими від культивування суспільно корисних цінностей. Відтак конкретні суспільні інститути мусять прищеплювати всім верствам населення простоту, невибагливість, скромність, чесність, справедливість, хоробрість, релігійність і любов до батьківщини.

Без уваги також не повинні залишатися кваліфіковане виховання у молоді тілесного здоров'я, побутової автономії, самоконтролю, а також його професійно-трудове навчання. Зазначимо, що свіфтівський кросгендерний підхід до такого впливу цілком узгоджується з сучасними тенденціями європейського суспільства до гендерної рівності.

Частина друга, «Мандрівка до Бробдінгнегу», на нашу думку, призначена для конструювання своєрідного «ідеального портрету» державця — ілюстрації найдоцільніших для нього моральних якостей та їх суспільної користі.

На протигагу макіавеллізму, державець замальовується як високоосвічена з точки зору філософських, природничих та економічних наук людина. Маючи численних радників, він мислить критично і самостійно, про що свідчить точність висловлювань. При цьому він, державець, далекий від наївного заперечування у людській природі багатьох негативних потенцій і враховує їх при керівництві нацією. У цьому контексті «ідеальний» державець активно підтримує і розвиває методи соціальної педагогіки, які конструктивно і доцільно впливають на людину ще з дитинства. Таким чином, соціальний примус або острах перед покаранням тлумачаться Свіфтом як анахронічні мотиви нормальної суспільної поведінки.

Крім цього, у розділі (а саме у главі сьомій) знову ж таки приділяється увага необхідності посилення компетентності обраних у владні структури членів суспільства, критиці брудних виборчих прийомів, зокрема підкупу виборців, висвітлюється тема спотворення (дисфункції) соціальних інститутів Держави і Права у бік індивідуального збагачення її членів тощо. Застосовуючи яскраві епітети, Свіфт стверджує, що історія ненормального суспільства, верхівка якого не плекає базові моральні чесноти, є «нічим іншим, як купою змов, смут, катувань, ... заслань, які є найгіршим результатом жадібності, партійності, лицемірства, віроломства, жорстокості, скаженості, безумства, ненависті, жадібності, заздрості, ласолюбства, злості та честолюбства» [5, с. 264].

До того ж висловлюється думка, що таке суспільство не є життєздатним і зовнішня його оцінка по суті є панегіриком, бо «невігластво, лінощі і порок є найголовнішими якостями, які тут личать законодавцєві; що закони найкраще тлумачаться і застосовуються на практиці тими, хто найбільш зацікавлений і здатний ці закони спотворювати, заплутувати та обходити. ...не видно, щоб для займання високого суспільного положення потрібні були б які-небудь чесноти ...не видно, щоб духовенство отримувало б підвищення за своє благочестя і вченість, військові — за свою хоробрість і благородну поведінку, сенатори — за любов до своєї батьківщини і державні радники — за свою мудрість» [5, с. 265].

Також пропонується своєрідний рецепт «правильного» державного управління, який стисло полягає у наявності у державців «розумності, здорового глузду, справедливості, невибагливості, швидкого розв'язання карних і цивільних справ». У цьому ж контексті пріоритетними науками, які оптимізують суспільні стосунки, називаються «мораль, історія, поезія та математика» — саме ці знання повинні бути поширені і акцентовані на прикладному векторі застосування.

Роздуми про найдоцільніше застосування наукових знань отримують подальший розвиток у третій частині «Пригод». У главі другій Джонатан Свіфт доволі чітко артикулює власні позиції щодо пріоритету практичного вектору наук, застосовуючи свій улюблений прийом «*reductio ad absurdum*».

Постійна суто теоретична активність науковців тут їдко висміюється неспроможністю до нормальних сімейних стосунків, направленістю одного ока «в середину себе», необхідністю легких стусанів для того, щоб теоретик звернув увагу на безпосереднє оточення, побутові проблеми тощо. Свого апогею критика беглуздої наукоподібної діяльності досягає у розділі, присвяченому «Академії прожектерів» і є, на нашу думку, своєрідним віддзеркаленням становлення наукової методології та боротьби з містицизмом чи шарлатанством, що була надзвичайно актуальною на час написання «Пригод».

Хоча сама по собі псевдонаукова діяльність не становить особливої зацікавленості для соціальної філософії, Свіфт цікавим логічним «вивертом» переходить у площину проблем, пов'язаних з налагодженням належного функціонування «політичного тіла» держави. Відтак для стимуляції конструктивної діяльності чиновників філософ пропонує вводити фізичні способи нагадування про її необхідність.

Наприклад, багатослів'я сенаторів, їх запальність, поганий характер повинні тлумачитися як захворювання і професійно лікуватися. Особлива увага також приділяється

виправленню «короткої та слабкої пам'яті» чиновників за допомогою таких методів: «після викладення найстислішими і зрозумілими словами сутності справи на прощання потягнути його за ніс або дати йому стусана у живіт, або наступити на мозолю, або надерти йому вуха, або вколоти через штани булавкою, або вщипнути до синяка руку і тим запобігти міністерській забудькуватості. Операцію слід проводити кожного прийомного дня, доки прохання не буде виконане...» [5].

Автор статті не поділяє пропаганди методів, наведених філософом, хоча сам підхід до жорсткого, законодавчо закріпленого санкціонування бюрократичної тяганини і корупції видається цілком справедливим.

Як зазначалося вище, критика різноманітних вад людини, які утруднюють суспільний порядок, досягає кульмінації у четвертій частині аналізованого твору — «Мандрівці до країни гуйгнмів». Тут англо-ірландський мислитель детально препарує біологічно детерміновані, тобто інстинктивні властивості, показуючи потворні наслідки їх безконтрольного розвитку і абсолютної домінантності у мотивації людей.

Перебуваючи зараз в умовах війни і масових соціальних девіацій, ми лише тепер можемо зрозуміти причину безжальної свіфтівської мізантропії і частково з нею погодитися. Насправді, цей фрагмент гулліверівських пригод призначений для ілюстрації доволі відомих феноменів.

Зараз вже науково доведено, що в людини постійно присутній інстинкт збереження енергії у біологічних системах (лінь), відсутній вроджений вольовий самоконтроль і не спостерігається спадково наслідуваної раціональності. Натомість при досягненні певного віку потужно прагнуть реалізуватися статеві потяги і потяг до самоствердження. У соціальній поведінці також присутні біологічно детерміновані інстинкти «свій-чужий», мотиви егоїстичної поведінки тощо.

Нормальна соціалізація поступово компенсує та нівелює вплив цих зоологічних властивостей, формуючи з тваринного homo (свіфтівського «yahoo») Людську Особистість. Однак зараз на більшій частині пострадянських територій, зокрема в сусідній федерації і у країнах, які потрапили під її вплив, суспільство далеке від «нормального розподілу» інститутів Моралі, Релігії та Права. Тоталітарний режим масової покори, доносів, страху перед «великим братом», культивування предметів квазіпотреб (агкоголізм, наркоманія тощо) блискуче змальований в антиутопії Джорджа Оруелла [6], у Росії та ареалах поширення її впливу прагне стати сумною реальністю. Автономна моральна особистість з вільною волею є для такого режиму шкідливою.

Тому не треба дивуватися, коли сучасна реальність демонструє нам замість повноцінної людини поширення типу свіфтівського yahoo — сутулого за статурою, погано виголеного, смердючого, недоумкуватого (редукція мови до мату), агресивного, безсоромного, безсовісного, пріоритетного щодо фізіологічних потреб індивіда, некритично відданого волі вождя. Його цілеспрямовано формували ідеологічно і технологічно підготовлені ЗМІ, фашистська мораль поділу людей на гатунки, одурманення безконтрольно поширюваними алкалоїдами і пропаганда симулякру бездоганного, суворого та справедливого «великого брата».

Соціальні аналогії між часом написання «Пригод» і сьогоденням тут доволі очевидні. Дж. Свіфт пише про природну деградацію ізольованих на острові нащадків корабельної катастрофи, а ми сьогодні маємо культивованих «мауглі», позбавлених рис шляхетності та сили духу, які наївно додавав Р. Кіплінг.

На щастя, такий сумний для філософа стан масової свідомості спостерігається не глобально: цивілізовані суспільства країн світу, схаменувшись від «вульгарного капіталізму» та окресленого теоретиками справжнього стану пролетаріату, перейшли до потужного транслявання моральності, поміркованої релігійності та правової культури. До світу Дж. Оруелла, коли наддержави тотально культивують легіони своїх yahoo, покірних волі двох-трьох вождів, ще далеко. Однак інфернальні соціальні реалії, проти поширення яких бореться наша країна, безсумнівно доводять, що чинити потужний спротив орді недолюдків

конче необхідно, бо загроза антиутопії не минула. Оптимізму у нашій боротьбі додає і те, що соціальний агломерат деінтелектуалізованих та безвільних індивідів, які ретранслюють нав'язні «монархом» гасла, не може утворювати стійке суспільство і не є життєздатним з точки зору історії. Проте навала орди таких анахронічних для ХХІ сторіччя суб'єктів сьогодні об'єктивно має місце, і побороти її — вимушено необхідна задача. Дистанціюватися від цієї боротьби абсурдно. Попри тимчасові економічні негаразди, попри трагічні людські жертви і попри гуманний етноменталітет українця поступитися принципами власної свободи і незалежності сьогодні означатиме розчинення у орді «сху», що якраз продемонстрував соціум ряду українських земель.

Підсумовуючи викладені вище аргументи, ми відстоюємо справедливість віднесення Джонатана Свіфта до когорти яскравих та самобутніх соціальних філософів, які творили ледь не на грані пророцтв (а якщо враховувати його феноменальні астрономічні передбачення — то і за цією гранню). Досліджувати його творчість цікаво і актуально.

Творчий доробок Свіфта і сформульовані ним опінії, звісна річ, позбавлені зайвого цинізму, можуть стати у нагоді при виробленні концепції впроваджуваних адміністративних реформ, налагодженні системи суспільної педагогіки, культитивуванні справжньої людської Особистості, яка пододала найтяжчу, як вважав класик, біологічно детерміновану ваду — «пиху щодо власного невігластва».

РЕЗЮМЕ

В статті автор аналізує добре відоме произведение Джонатана Свіфта, виділяючи яскраві соціально-філософські тези мислителя. Особливу увагу при цьому приділяється критиці соціальних проблем, які повністю актуальні і для сучасного, в частині українського, суспільства.

Ключевые слова: Джонатан Свифт, соціально-філософські погляди, державне управління, оптимальна внутрішня політика, система державного виховання, портрет державця, біологічні детермінанти особистості, деградація особистості, масова покорність.

SUMMARY

In this article the author analyzes the well-known work by Jonathan Swift, marking out the key social and philosophical thinker's theses. Particular attention is focused on criticism of social problems, which is quite relevant for the modern, in particular, the Ukrainian society.

Keywords: Jonathan Swift, social and philosophical views, state administration, optimal internal policy, system of public education, portrait of the state leader, biological determinants of personality, individual degradation, mass resignation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький В. Соціально-філософські погляди Джонатана Свіфта (на прикладі «Казки бочки») / В. В. Білецький // Схід. – 2014. – № 3 (129). – С. 78 -80.
2. Яковенко В. И. Джонатан Свифт. Его жизнь и литературная деятельность / В. И. Яковенко. – М.: Проспект, 2014. – 314 с.
3. Перешествіе Гулливера въ Лилипутъ, Бробдиньягъ и страну гуинмовъ. Сочинение Свифта. Сокращено для юношества. - Санкт-Петербургъ, Москва: Типография М.О.Вольфа, 1868. – 263 с.
4. Гулливер у лилипутов. Книга Джонатана Свифта. Пересказали для детей Т. Габбе и З. Задунайская. Третье издание. – Ленинград: Изд. дет. лит. ЦК ВЛКСМ, 1936. – 76 с.
5. Свифт Дж. Путешествия в некоторые отдаленные страны света Лемюэля Гулливера сначала хирурга, а потом капитана нескольких кораблей / Джонатан Свифт. – М.: ОГИЗ. Государственное издание Художественная литература. – 1947. – 650 с.
6. Оруэлл Дж. 1984. Скотный двор / Дж. Оруэлл. – М.: Издательство: АСТ, 2012. - 352 с.